

**Ο ρόλος του μεσαιωνικού Ισλάμ στην ιστορία της επιστήμης:
Από την παλιά άποψη του απλού διαμεσολαβητή στις υπερβολές
των νεότερων αναχρονιστικών ερμηνειών**

του Γιάννη Χριστιανίδη*

«Ναι, η χριστιανική Δύση είναι υπόχρεη στον ισλαμικό κόσμο»· «Ποιο είναι το μερίδιο της μουσουλμανικής συμβολής στη συγκρότηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού τον Μεσαίωνα;»· «Και εάν η Ευρώπη δεν όφειλε τις γνώσεις της στο Ισλάμ;»· «Η οφειλή της Ευρώπης στο Ισλάμ σε αμφισβήτηση»· «Μια ύποπτη απόδειξη»· «Το χρονικό ενός αναγγελθέντος σκανδάλου»·...

Τα παραπάνω είναι ένα μικρό δείγμα από τους τίτλους δημοσιευμάτων κάθε είδους (βιβλιοκριτικές, άρθρα, επιφυλλίδες, σχόλια κ.λπ.) που φιλοξενήθηκαν στον διεθνή τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό) τους τελευταίους μήνες, με αφορμή την έκδοση στη Γαλλία τον Μάρτιο του 2008 του βιβλίου του Σουλβαίν Γκουγκενέμ, «Ο Αριστοτέλης στο Μοντ-Σαιν-Μισέλ: Οι ελληνικές ρίζες της χριστιανικής Ευρώπης» (Sylvain Gouguenheim, *Aristote au Mont-Saint-Michel: Les racines grecques de l'Europe chrétienne*). Το βιβλίο περιλαμβάνεται στην έγκριτη ιστορική σειρά «L'Univers Historique» του εκδοτικού οίκου Seuil και ο συγγραφέας του είναι καθηγητής της μεσαιωνικής ιστορίας στην Ecole Normal Supérieure της Λυών. Με οδηγό την ιστορία των αραβικών μεταφράσεων των αρχαιοελληνικών επιστημονικών και φιλοσοφικών έργων, το βιβλίο εξετάζει (στην πραγματικότητα επανεξετάζει) τον ρόλο που έπαιξε στη διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας της Ευρώπης ο Κόσμος του Ισλάμ (Dar al-Islam) στην περίοδο του Μεσαίωνα.

Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η ιστορία της Ευρώπης κατά την περίοδο από τον 6ο έως τον 12ο αιώνα έχει διαστρεβλωθεί από πρόσφατες ιστορικές μελέτες σε τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε τείνει σήμερα να επικρατήσει η άποψη πως η χριστιανική Ευρώπη κατά την εν λόγω περίοδο, έχοντας χάσει τελείως το νήμα που τη συνέδεε με την αρχαία ελληνική σκέψη, χαρακτηρίζεται με λίγα λόγια από σκοταδισμό, βαρβαρότητα και πολιτιστική παρακμή· αντίθετα, την ίδια περίοδο ανθεί ένας βαθιά εξελληνισμένος και πεφωτισμένος ισλαμικός κόσμος, θρησκευτικά ανεκτικός και πολιτιστικά ανοικτός σε νέες ιδέες, χαρακτηριζόμενος από αλματώδη ανάπτυξη του ορθολογικού πνεύματος, ο οποίος διατήρησε την αρχαία κληρονομιά (στα πεδία των επιστημών και της φιλοσοφίας), την ανέπτυξε περαιτέρω και τη μετέδωσε στη χειμαζόμενη Ευρώπη, προσδίδοντας έτσι στην τελευταία τη δυναμική για να αφυπνισθεί πολιτιστικά και επιστημονικά από τον 13ο αιώνα

και μετά. Τείνει, λοιπόν, υποστηρίζει ο Γκουγκενέμ, να επιβληθεί στις μέρες μας η εικόνα μιας Ευρώπης η οποία έχει στη βάση της ισχυρές μουσουλμανικές ρίζες, και ενός ευρωπαϊκού πολιτισμού ο οποίος παράχθηκε, τουλάχιστον εν μέρει, από τον μεσαιωνικό ισλαμικό πολιτισμό. Μια πρόσφατη έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία καλεί τα κράτη-μέλη να προσαρμόσουν τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας ώστε να αποδίδουν με δίκαιο τρόπο τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Κόσμος του Ισλάμ στην πολιτιστική αφύπνιση της Ευρώπης, υποστηρίζει ο συγγραφέας, είναι απότοκος αυτής ακριβώς της σε μεγάλο βαθμό στρεβλής εικόνας. (Luís María de Puig, Rapport du 8 novembre 2002, commission de la Culture, de la Science et de l'Éducation, Assemblée Européenne, Coopération culturelle entre l'Europe et les pays du Sud de la Méditerranée, document no 9626.)

Με την άποψη αυτή, που σε πολύ αδρές γραμμές σκιαγραφήθηκε προηγουμένως, αντιπαρατίθεται ο Γκουγκενέμ στο βιβλίο κατά τρόπο συνολικό, κάτι που δεν είχε γίνει ποτέ ως τώρα σε αυτήν την έκταση. Όπως γράφει στον πρόλογο, «Πρόκειται να επιδοθώ σε μια επιστημονική προσπάθεια να αποκαταστήσω την ισορροπία σε μια άποψη μονόπλευρη και κατευθυνόμενη, επιθυμώντας να δώσω στο ευρύτερο δυνατό κοινό, παρά τις τεχνικές ή λόγιες πλευρές τους, τα πληροφοριακά και συγκριτικά στοιχεία που αντλούνται από τις εργασίες των ειδικών ... Η πρόθεσή μου δεν είναι πολεμική, εκτός αν θεωρηθεί ως τέτοια η φροντίδα ανασκευής των εσφαλμένων θέσεων.» Η θέση που υποστηρίζει ο Γκουγκενέμ είναι ότι οι ρίζες της χριστιανικής Ευρώπης είναι ελληνικές, και τις ρίζες αυτές οι Ευρωπαίοι τις αναζήτησαν και τις βρήκαν τελείως μόνοι τους, χωρίς την αραβο-μουσουλμανική διαμεσολάβηση.

Γύρω από το βιβλίο του Γκουγκενέμ έχει ξεσπάσει, ιδίως στη Γαλλία, μια οξύτατη πολεμική, η οποία δεν διεξάγεται μόνο με ακαδημαϊκούς όρους αλλά έχει έντονα πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ενδεικτικά αναφέρω ότι η Σορβόννη φιλοξένησε πρόσφατα (4 Οκτωβρίου 2008) ένα συμπόσιο, στο οποίο συμμετείχαν διακεκριμένοι μεσαιωνολόγοι, ιστορικοί, ιστορικοί των επιστημών κ.ά., με αντικείμενο την αντίκρουση των θέσεων που υποστηρίζει το βιβλίο. Ο συγγραφέας του βιβλίου δεν προσκλήθηκε να συμμετάσχει στο συμπόσιο. Στο παρόν κείμενο δεν έχω σκοπό να προβώ σε μια ακαδημαϊκή κριτική του βιβλίου του Γκουγκενέμ. Πολύ περισσότερο δεν θα ασχοληθώ με προβληματισμούς οι οποίοι εγείρονται από το βιβλίο και emπίπτουν στη σφαίρα της πολιτικής. Πρόθεσή μου είναι να κάνω μερικές διαπιστώσεις και να διατυπώσω μερικές σκέψεις γύρω από μια σειρά απόψεις που αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια στον χώρο της ιστοριογραφίας της αραβικής επιστήμης –και πιο ειδικά της ιστορίας των αραβικών μαθηματικών–, απόψεις οι οποίες αν και δεν είναι, όπως νομίζω, στέρεα θεμελιωμένες, και σε μερικές περιπτώσεις μπορούν να χαρακτηριστούν μεροληπτικές και διαστρεβλωτικές, παρόλα αυτά αποκτούν ακροατήρια και

φιλοξενούνται με αύξουσα συχνότητα σε ακαδημαϊκά έντυπα της επιστημονικής κοινότητας.

Ο ρόλος που έχει παίξει ο μεσαιωνικός ισλαμικός κόσμος στην ιστορία της επιστήμης έχει περιγραφεί νομίζω επιτυχώς με τέσσερις όρους, οι οποίοι αποτελούν μία ενότητα: διατήρηση, αφομοίωση (συντά χρησιμοποιείται ο όρος «οικειοποίηση»), ανάπτυξη και διάχυση (εξάπλωση, διάδοση). Οι Άραβες (ακριβέστερα, οι αραβόφωνοι λόγιοι του μεσαιωνικού Ισλάμ) διατήρησαν ζωντανές πολλές από τις επιστημονικές γνώσεις των αρχαίων πολιτισμών που αναπτύχθηκαν στα εδάφη που κατέκτησαν (το μεγαλύτερο και πιο σημαντικό μέρος των οποίων προερχόταν από την αρχαία ελληνική επιστημονική και φιλοσοφική παράδοση, ευδιάκριτο όμως είναι το μερίδιο και άλλων λόγιων παραδόσεων όπως της ινδικής, της περσικής κ.λπ.), τις αφομοίωσαν και τις ενέταξαν (τρόπον τινά τις «πολιτογράφησαν») στον πολιτισμό που δημιούργησαν, τις εμπλούτισαν περαιτέρω αυξάνοντας σε αξιόλογο βαθμό το συνολικό επιστημονικό απόθεμα, και τέλος συνέβαλαν εξ αντικειμένου (ασχέτως εάν υπήρχε ή όχι κάποια σχετική συνειδητή πολιτική επιλογή) στην εξάπλωση και διάχυση του αποθέματος αυτού στη χριστιανική Ευρώπη, η οποία έτσι γνώρισε κατά τον 12ο και 13ο αιώνα μια μικρή αναγέννηση (αποδίδεται διεθνώς με τον όρο *renascence*), προάγγελο της μεγάλης Αναγέννησης (*Renaissance*) του 15ου και 16ου αιώνα. Τα παραπάνω αποτελούν πραγματολογικά δεδομένα, τα οποία είναι στέρεα θεμελιωμένα από το έργο των ιστορικών εδώ και μερικές δεκαετίες. Κατά συνέπεια, η εικόνα που είχαμε μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, σύμφωνα με την οποία η συμβολή του Κόσμου του Ισλάμ στην ιστορία της επιστήμης εξαντλείται σε έναν απλό διαμεσολαβητικό ρόλο στη διαδικασία μετάδοσης των αρχαιοελληνικών γνώσεων στη Δύση, έχει σήμερα ανατραπεί θεαματικά από τις έρευνες που εκτυλίσσονται με όλο και αυξανόμενο ρυθμό γύρω από την αραβική επιστήμη.

Η παραπάνω ισορροπημένη, αμερόληπτη και ακριβοδίκαιη αποτίμηση της συμβολής του ισλαμικού πολιτισμού στην ιστορία της επιστήμης αμφισβητείται τα τελευταία χρόνια, αλλά αυτή τη φορά όχι από τη σκοπιά της παρωχημένης, απλοϊκής και τελικά λαθεμένης θεώρησης ενός Ισλάμ απλού διαμεσολαβητή, ο οποίος δεν έκανε τίποτα περισσότερο από το να φέρει τα μεγάλα έργα των αρχαίων Ελλήνων στους διψασμένους για γνώσεις Ευρωπαίους λογίους του όψιμου Μεσαίωνα. Ένα ρεύμα σύγχρονων ιστορικών της αραβικής επιστήμης κρατά αποστάσεις από την παραπάνω ισορροπημένη άποψη, προβάλλοντας μία ουσιαστικά διαφορετική θεώρηση, η οποία υπερεκτιμά συχνά σε ακραίο βαθμό την πρωτοτυπία και τα τεχνικά επιτεύγματα της αραβικής επιστήμης. Έτσι, ενώ η παλαιότερη θεώρηση χαρακτήριζε τη συμβολή του Ισλάμ στην ιστορία της επιστήμης δίνοντας έμφαση στα στοιχεία της διατήρησης της παράδοσης, της οικειοποίησης και της διάδοσης των αρχαίων γνώσεων και υποβαθμίζοντας το στοιχείο της καινοτομίας και της ανάπτυξης, τα τελευταία χρόνια μερικοί ιστορικοί

διογκώνουν υπέρμετρα το στοιχείο της πρωτοτυπίας και ενίοτε υποβαθμίζουν τα άλλα στοιχεία που συνδέουν την αραβική επιστήμη με τις παλαιότερες επιστημονικές παραδόσεις. Η τελευταία αυτή θεώρηση είναι εξίσου λαθεμένη με την προηγούμενη και καταλήγει σε μια επίσης διαστρεβλωμένη εικόνα της ιστορίας, καθώς οδηγεί λόγω χάριν σε περιγραφές σαν αυτή: «Είναι γενικώς αποδεκτό ότι τα θεμέλια της νεότερης επιστήμης, στη βάση της παρατήρησης, του πειράματος και της συστηματοποίησης, τα έθεσαν οι μουσουλμάνοι λόγιοι» (Muhammad Saud, *Islam and Evolution of Science*, Delhi, Adam Publishers, 1994, πρόλογος). Αν απόψεις σαν την προηγούμενη διατυπώνονταν και απευθύνονταν μόνο στο είδος των γνωστών περιθωριακών κύκλων που παρεπιδημούν σε όλες τις χώρες και σε όλες τις εποχές –ένα είδος που το ξέρουμε πολύ καλά αφού ευδοκιμεί και στη χώρα μας–, το πρόβλημα δεν θα ήταν άξιο λόγου. Όταν όμως βλέπουμε ανάλογες θέσεις να διατυπώνονται από ιστορικούς της επιστήμης με διεθνή ακτινοβολία, τότε αξίζει να ασχοληθούμε με το θέμα.

Μια πρώτη διαπίστωση που πρέπει να κάνει κανείς σχετικά με το θέμα αυτό αφορά την επιλεκτικότητα με την οποία προβάλλονται ή παρασιωπούνται κάποια ιστορικά στοιχεία. Για παράδειγμα, ο ρόλος των Σύριων χριστιανών στο κίνημα των ελληνοαραβικών μεταφράσεων δεν προβάλλεται στον βαθμό που του αναλογεί. (Ο Γκουγκενέμ θυμίζει ότι από τους 61 μεταφραστές των ελληνικών φιλοσοφικών έργων στα αραβικά τον 9ο και 10ο αιώνα, των οποίων τα ονόματα είναι γνωστά, οι 48 ήταν Σύριοι, και από αυτούς οι 38 ήταν Νεστοριανοί.) Δεν είναι ξεκάθαρο εξάλλου ποιο είναι το εύρος των συριακών και περσικών μεταφράσεων που προηγήθηκαν των αραβικών, ούτε ποιο ρόλο έπαιξαν αυτές οι μεταφράσεις για τις αραβικές μεταφράσεις που ακολούθησαν. Ο Γκουγκενέμ υποστηρίζει ότι «η ολότητα σχεδόν των (ελληνικών) έργων μεταφράστηκε από τα ελληνικά στα συριακά και κατόπιν από τα συριακά στα αραβικά από τους χριστιανούς της ανατολής» (σ. 197). Αντίθετα, ο Δημήτρης Γούτας στο βιβλίο του *Η αρχαία ελληνική σκέψη στον αραβικό πολιτισμό* (μτφρ. Μ. Μακρή, Αθήνα, Εκδόσεις Περίπλους, 2001) θεωρεί την εκδοχή αυτή «απερίσκεπτη» (σ. 3). Ακόμα, ο ρόλος που έπαιξαν στη μετάδοση των έργων του Αριστοτέλη στην Ευρώπη ο Ιάκωβος της Βενετίας και οι μοναχοί του αβαείου του Μοντ-Σαιν-Μισέλ, οι οποίοι τον 12ο αιώνα –πριν ακόμα αρχίσουν οι λατινικές μεταφράσεις του Αριστοτέλη από τα αραβικά– εκπόνησαν ένα μεγάλων διαστάσεων μεταφραστικό πρόγραμμα απ' ευθείας από τα ελληνικά, εξακολουθεί να λησμονείται σε πολλές εργασίες. Ενδεικτικό μιας επιλεκτικότητας που φτάνει στα όρια της μεροληψίας είναι ακόμα το παράδειγμα της συνεχούς χρήσης, π.χ. από τον γνωστό ιστορικό της αραβικής επιστήμης Roshdi Rashed, του όρου «ελληνιστικός» αντί του όρου «ελληνικός», για να δηλώσει τα γραμμένα στην ελληνική γλώσσα κείμενα που μεταφράστηκαν στην αραβική, ενώ χρησιμοποιεί (και σωστά) τον όρο «αραβικός» για να δηλώσει αδιακρίτως τα γραμμένα στην αραβική γλώσσα κείμενα. Τέλος, επιλεκτικά ερμηνεύεται συχνά ο ρόλος που έπαιξε η ισλαμική βάση του αραβικού πολιτισμού στην

εξέλιξη της αραβικής επιστήμης. Έτσι, ενώ προβάλλεται π.χ. το γεγονός ότι η ανάγκη επίλυσης του προβλήματος του προσδιορισμού από κάθε τόπο της διεύθυνσης προς τη Μέκκα (ώστε οι πιστοί να στρέφονται προς τα εκεί για να κάνουν την προσευχή τους) οδήγησε σε αξιοσημείωτη πρόοδο στη σφαιρική γεωμετρία, υποβαθμίζονται οι συνέπειες που είχε η διάκριση των επιστημών σε δύο κατηγορίες, τις «θρησκευτικές», «παραδοσιακές» ή «αραβικές» επιστήμες από τη μία πλευρά και τις «αρχαίες», «φιλοσοφικές», «ξένες» επιστήμες από την άλλη. Όμως η διάκριση μεταξύ «θρησκευτικών» και «αρχαίων» επιστημών έχει θεμελιώδη σημασία για να κατανοήσουμε ορθά το φαινόμενο της οικειοποίησης της αρχαίας ελληνικής επιστήμης από τους λογίους του μεσαιωνικού Ισλάμ.

Μια δεύτερη διαπίστωση αφορά την πληθώρα των αναχρονιστικών αναγνώσεων των αραβικών κειμένων που συναντούμε στα έργα πολλών σύγχρονων ιστορικών της αραβικής επιστήμης. Το φαινόμενο θα μπορούσε να αποδοθεί σε μια ανωριμότητα που χαρακτηρίζει ακόμα την ιστοριογραφία της αραβικής επιστήμης και υπ' αυτήν την έννοια είναι εύλογο να αναμένουμε ότι σε ένα πιο ώριμο στάδιο αυτές οι στρεβλώσεις θα διορθωθούν. Όμως δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η μακροϊστορία γράφεται με βάση ένα πλήθος μικροϊστοριών και επομένως ο κίνδυνος οι στρεβλώσεις στις τελευταίες να περάσουν στο επίπεδο της πρώτης και να καθιερωθούν είναι υπαρκτός. Κατά τη γνώμη μου αυτή είναι μια οπτική η οποία πρέπει να συνυπολογιστεί για να ερμηνεύσει κανείς τα κίνητρα που οδήγησαν τον Γκουγκενέμ να γράψει το βιβλίο του. Θα μπορούσα να παραθέσω πολλά παραδείγματα αναχρονιστικών αναγνώσεων που συναντώνται σε πρόσφατα έργα της ιστορίας της αραβικής επιστήμης. Περιοριζόμενος σε παραδείγματα μόνο από την περιοχή των μαθηματικών, έννοιες όπως «απειροστά», «απειροστικά μαθηματικά», «άλγεβρα πολυωνύμων», «δακτύλιος πολυωνύμων», «παράγωγος», «μελέτη καμπυλών μέσω εξισώσεων», «αλγεβρική γεωμετρία», «αριθμητικοποίηση της άλγεβρας», «μη ευκλείδεια γεωμετρία», «μαθηματική επαγωγή», «τύπος του Cardan», κ.λπ., κ.λπ., όλα αυτά και πολλά άλλα ακόμα μπορεί να τα βρει κανείς στα μεσαιωνικά αραβικά μαθηματικά κείμενα, σύμφωνα με μερικούς ζηλωτές σύγχρονους ιστορικούς των αραβικών μαθηματικών (αρκεί να μην είναι τυφλωμένος από προκατάληψη!). Η χρήση τέτοιων εννοιών, η οποία φυσικά συνοδεύεται από άμετρη χρήση αντίστοιχου σύγχρονου μαθηματικού συμβολισμού, οδηγεί σε ακραία μαξιμαλιστικές ερμηνείες των αραβικών κειμένων. Ενδεικτικό είναι και πάλι το παράδειγμα των δεκάδων βιβλίων και των εκατοντάδων άρθρων του Roshdi Rashed. (Αναφέρομαι στον Rashed διότι είναι ένας από τους πολυγραφότερους και πιο προβεβλημένους ιστορικούς των αραβικών μαθηματικών.) Έτσι, σε κριτική για το βιβλίο *Μεταξύ αριθμητικής και άλγεβρας (Entre arithmétique et algèbre)* του Rashed ο Khalil Jaouiche αναφέρει: «Ο Rashed χρησιμοποιεί συνεχώς έννοιες και συμβολισμό των μοντέρνων μαθηματικών για να εξηγήσει τις μεθόδους και αποδείξεις των Αράβων μαθηματικών. Παρά τις σποραδικές προειδοποιητικές παρατηρήσεις

του, αυτή η πρακτική παραπλανά τον αναγνώστη και έχει οδηγήσει τον ίδιο τον Rashed σε σοβαρά ερμηνευτικά λάθη». Την ίδια διαπίστωση κάνει ο Jan Hogendijk σε κριτική του για τον πρώτο από τους έξι τόμους ενός άλλου έργου του Rashed με τίτλο Τα απειροστικά μαθηματικά από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα (*Les Mathématiques infinitésimales du IXe au XIe siècle*): «Ο τίτλος του βιβλίου, “Απειροστικά Μαθηματικά”, πρέπει να εκληφθεί με σκεπτικισμό. Στα κείμενά (τους) οι μεσαιωνικοί (Άραβες) συγγραφείς δεν χρησιμοποιούν απειροστικά επιχειρήματα κατά τον τρόπο που τα χρησιμοποιούσαν οι μαθηματικοί του 17ου αιώνα, αλλά την ελληνική “μέθοδο της εξάντλησης”, που χρησιμοποιούσε επίσης ο Αρχιμήδης στο έργο του “Περί σφαίρας και κυλίνδρου”».

Ενώ, όμως, ο Rashed αρέσκεται να προτείνει ακραία μαξιμαλιστικές ερμηνείες στις μελέτες του για τα αραβικά μαθηματικά, όταν πραγματεύεται θέματα από την ελληνική μαθηματική παράδοση προτιμά, αντίθετα, να προτείνει ακραία μινιμαλιστικές αναγνώσεις. Έτσι, αναφερόμενος για παράδειγμα στο έργο του Διοφάντου γράφει: «Πολλοί ιστορικοί ... αφού ερμηνεύουν τα βιβλία του Διοφάντου με αλγεβρικούς όρους, προβάλλουν την ερμηνεία τους στην ιστορία, υπερεκτιμώντας με αυτόν τον τρόπο τη συμβολή αυτού του μαθηματικού στη συγκρότηση και στην ανάπτυξη αυτής της επιστήμης (δηλαδή της άλγεβρας)» (*Entre arithmétique et algèbre*, σ. 195). Ο Rashed δεν αποδίδει στον Διόφαντο ούτε καν την κλασική αλγεβρική ερμηνεία του έργου του. Όπως γράφει, η ερμηνεία αυτή είναι εξίσου ξένη προς τον Διόφαντο, όπως και η πολύ πιο μοντέρνα ερμηνεία δια της αλγεβρικής γεωμετρίας. Στην πραγματικότητα, σημειώνει, στον Διόφαντο ανήκει μόνο το ίδιο του το κείμενο, απογυμνωμένο από όλους τους αλγεβρικούς όρους, οι οποίοι εισήχθησαν στο κείμενο από τον Άραβα μεταφραστή του Διοφάντου! (*Diophante, Les Arithmétiques*, έκδ. R. Rashed, Paris, Les Belles Lettres, 1984, τ. 3, σ. vii, υποσ. 2.)

Το έργο του Διοφάντου είναι κατά τον Rashed ένα απλό έργο αριθμητικής και ο ρόλος του στην ιστορία των μαθηματικών δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά ότι συνέβαλε, όταν μεταφράστηκε στα αραβικά, ώστε να δημιουργηθεί απλώς ένα νέο κεφάλαιο στην άλγεβρα (την οποία όμως είχαν δημιουργήσει οι Άραβες πριν τη μετάφραση του Διοφάντου!). Το γεγονός ότι οι ίδιοι οι Άραβες μαθηματικοί αναγνώρισαν το έργο του Διοφάντου, αμέσως μόλις μεταφράστηκε στα αραβικά, ως αλγεβρικό, και μάλιστα το ανέφεραν με τον τίτλο «Η τέχνη της άλγεβρας», δεν οφείλεται στα εσωτερικά χαρακτηριστικά του έργου· είναι απλώς μια ερμηνεία, που δεν θα μπορούσε να είχε διατυπωθεί αν οι ίδιοι οι Άραβες δεν είχαν δημιουργήσει προηγουμένως την άλγεβρα!

Βλέπουμε από το παράδειγμα που αναφέρθηκε, πως οι ακραία μαξιμαλιστικές ερμηνείες των αραβικών μαθηματικών συνδυάζονται με ακραία μινιμαλιστικές ερμηνείες των αρχαίων ελληνικών μαθηματικών. Το

αποτέλεσμα μιας τέτοιας ιστορικής μεθοδολογίας είναι να παρουσιάζονται τα αραβικά μαθηματικά με έναν βαθμό καινοτομίας πολύ μεγαλύτερο από αυτόν που πραγματικά έχουν. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 η ιστοριογραφία των αρχαίων ελληνικών μαθηματικών γνώρισε μια γόνιμη κρίση, από την οποία βγήκε πολύ πιο ώριμη, πιο σύγχρονη και πιο ενδυναμωμένη. Μια αντίστοιχη αναζωογονητική εξέλιξη στον χώρο των αραβικών μαθηματικών και γενικότερα της αραβικής επιστήμης αναμένεται ακόμα να έλθει. Αν το βιβλίο του Γκουγκενέμ βοηθήσει σε αυτό, τότε η συμβολή του θα αποτιμηθεί θετικά.

* Ο Γιάννης Χριστιανίδης διδάσκει Ιστορία των Μαθηματικών στο Τμήμα ΜΙΘΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το άρθρο δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες στο ένθετο «Αναγνώσεις» της Κυριακάτικης Αυγής (25-1-2009 και 1-2-2009)